

egyházzenesz sokkal nagyobb hangsúlyt fektetne. Az egyházmegyében Gyulafehérváron a székesegyházban négy éve főistentisztelet (szentmise) szkóla nélkül nincs. Ez azért is fontos, hogy a jövő papsága a helyes és szép liturgiát lássa, tanulja. Tudomásom szerint, a gyulafehérvári szkólaszolgálaton kívül még Székelyudvarhelyen, Brassó-belvárosban, Kézdivásárhelyen s a kolozsvári Egyetemi templomban van időszakos szkólatevékenység.

A gyulafehérvári egyházmegye hagyományos szép éneklését gazdagítjuk (a már említett kántorhad és az egyházzenét támogató papság közreműködésével) új énekeskönyvünk anyagával, mely egy többévtizedes törést igyekszik helyrehozni. Ez az anyag egyben az egyház hivatalos és legjobb énektára, mely főpásztorunk elrendelése nyomán minden hívő közösségben felhangzik. Örömmel tölt el mindnyájunkat, hogy ezt a zaklatott évezredet ezzel a nemes, szép munkálkodással, szolgálattal zárhatjuk Isten nagyobb dicsőségére.

Almási István

Az erdélyi és királyhágómelléki református egyházzene helyzete

1992-ben részletes kérdőíveket küldtettem valamennyi erdélyi egyházközségnek abban a reményben, hogy a kérdésekre adandó válaszok megbízhatóan tájékoztatnak a kántorok számáról, képzettségéről és feladatköréről, a gyülekezeti éneklés jellegzetességeiről, az egyházi énekek használatának gyakoriságáról, a templomi hangszerek állapotáról, valamint az énekkarok működéséről. A felmérés tulajdonképpen célja az egyházzenével kapcsolatos tennivalók tisztázása volt. Meglehetősen sokára, többszöri kérés és sürgetés eredményeként végül az egyházközségek 80 százalékától érkeztek vissza a —többnyire lelkipásztoroktól— kitöltött kérdőívek. Az ily módon szerzett adatokat nemrég kiegészítettem-fölfrissítettem a két terület igazgatótanácsának felelős beosztásban levő tisztségviselőitől, lelkészeitől és zenészeitől kapott, továbbá az Erdélyi Egyházkerület *Útjelző* című évkönyvének legutóbbi számaiban és a Partiumi Közlönyben megjelent idevágó írásokból merített információkkal. Vázlatos beszámolómmal mindezek figyelembevételével készül.

Almási István népzenekutató (Kolozsvár), a kolozsvári Néprajzi Intézet munkatársa, az erdélyi református egyházkerület volt főgondnoka.

A mintegy nyolcszázévezres összlélekszámú erdélyi és királyhágómelléki reformátusság egyházzenejének helyzetét különösképpen négy kedvezőtlen körülmény határozza meg: 1. az általános zenei műveltség rendkívül alacsony színvonala; 2. a gyülekezetek kiöregedése, illetőleg rohamos apadása; 3. a csaknem fél évszázadig tartó ateista szellemű kommunista uralmat megtestesítő állami hatóságok vallás- és egyházellenes intézkedései, melyeknek kihatásai még ma is érezhetőek; 4. a zene jelentéktelen szerepe a református istentiszteleti

szertartásban, és ezzel összefüggésben a zene, valamint a zenészek illő megbecsülésének gyakran megnyilvánuló elégtelensége. Az utóbbi jelenség a kérdőíves tudakozódás során a legcsattanósabban annak a lelkipásztornak a szavaiban jutott kifejezésre, aki a jobbító szándékú javaslatokat kérő pontnál így vélekedett: „Nekünk kántorokra van szükségünk, nem művészekre.” Mindenesetre számos oka van annak, hogy nálunk az egyházzene összességében igénytelen és elmaradott, s még az elismerésre méltó, kivételes teljesítmények sem mérhetőek például az angliai vagy a németországi diplomokban hallható zene bámulatos gazdagságához.

A diktatúra időszakának vészes örökségei közé tartozott a súlyos lelkészhiány és a még súlyosabb kántorhiány. Az 1989-es fordulat óta a feltámadt lehetőségeket megragadó Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetnek sikerült jelentős mértékben enyhítenie a lelkészhiányon, olyannyira, hogy két-három év múlva már mindenik (anya)egyházközségnek lesz saját lelkipásztora. A kántorhiány azonban egyelőre nem mérséklődött.

Jelenleg az egyházközségek kétharmad részében betöltetlen a kántori állás, vagyis a két egyházkerületben még legalább 450 kántort kellene alkalmazni. Sok helyen a lelkipásztor végzi a kántori teendőket is (rendszerint díjazás nélkül). Másutt énekel a gyülekezet, ahogy tud, hangszerkíséret és vezetés nélkül. A kántoroknak közel fele mellélkfoglalkozásként vállalja az egyházi szolgálatot. Ezek között van nyugdíjas, földműves, gyári munkás, biológianár, tanítónő, óvónő, orvos, orvosasszisztensnő, kovácmester, bádogos, hegesztő, gépkocsi-, gáz-, víz-, villanyszerelő, szerszámlakatos, vaskészítő, szabó, postai kézbesítő, kőműves és tisztviselő. A főállású kántorok aránya kb. 30 százaléknyi. A többiek önkéntesen mint alkalmi beszolgálók dolgoznak (leginkább kert-, szántó- vagy lakáshasználat fejében). A kántorok valamivel több mint fele részben különböző korú férfiak. A kántornők között túlsúlyban vannak a lelkészfeleségek.

Felkészültség tekintetében teljes fizetésre jogosító egyházkerületi diplomával csak a kántorok egyharmada rendelkezik. A többség fél javadalmazást biztosító egyházmegyei oklevelet szerzett. Elég sokan tevékenykednek oklevél nélkül. Ritka kivételeknek számítanak azok, akik zeneművészeti főiskolát végeztek, illetve akik zenei középiskolába jártak. Legföljebb öt-hat kántor tarthatna számot orgonaművészi rangra.

A kerületi és a megyei oklevél értéke között nemcsak a jövedelemben megmutatókozó különbség nagy. A megyei kántorképesítő bizottságok maguk szabják meg, hogy mekkora tudást várnak el a jelentkezőktől. A követelmények általában szerények, a bizottsági tagok pedig nagyvonalúan engedékenyek. A kerületi képesítő bizottságok ezzel szemben igyekeznek magasra emelni a mércét, következetesen szigorúak és sok tárgyból ellenőrzik a jelöltek ismereteit, valamint rátermettségét. A kerületi vizsga tárgyai között szerepel koráljáték, korálemelés, egyházi ének, zeneelmélet, szolfézs, karvezetés, hangszerismeret, az egyházi ének története, bibliaismeret, káté, egyháztörténet, státútum, liturgia és adminisztráció. Sok próbálkozóknak nem sikerül helytállnia a kerületi vizsgán, és ugyancsak sokan

nem mernek jelentkezni. Nem csoda, hogy gyakori a kölcsönös panaszkodás: a bizottsági tagok gyakran nincsenek megelégedve a kántorjelöltek felkészültségével, emezek pedig — és olykor lelkészek is — túlzottaknak tartják az elvárásokat. Minden évben legalább egyszer sor kerül megyei és kerületi vizsgára, előtte pedig kántorképző, illetőleg -továbbképző tanfolyamra.

Rendszeres és szakszerű, több évig tartó kántorképzés a nagyváradi Sulyok István Főiskolán (magyarországi vendégtanárok közreműködésével) és a marosvásárhelyi Kántor-tanítóképző Főiskolán folyik. Az utóbbi ökumenikus intézmény: református diákok mellett római katolikusok és unitáriusok is tanulnak itt. A Nagykőrösi Református Tanítóképző Főiskola védnöksége alatt működik. Nagykőrösön állítják ki a tanítói okleveleket, majd ezeket Bukarestben honosítják. Aki kántori oklevelet óhajt szerezni, annak Kolozsváron az egyházkerületi kántorképesítő bizottság előtt kell vizsgát tennie. Az eddig végzett diákok közül mindössze tízen foglaltak el kántori állást. A többség a tanítói pálya mellett döntött.

Éveken át viszonylag sokan vettek részt magyarországi kántorképző tanfolyamokon is. A képzési alkalmakon tehát nem múlt, de anyagi természetű okokkal sem igen magyarázható, hogy a kántori hivatás csak keveseket vonz, és a kántorok létszáma tíz éve —némi ingadozástól eltekintve— alig változott, hiszen az állami költségvetésből származó pótlással együtt többségüknek a javadalmazása ma elérheti a próbaidős akadémiai kutatók fizetését. Léteznek azonkívül olyan juttatások is, amelyekből kizárólag egyházi alkalmazottak részesülnek.

A királyhágómelléki gyülekezetek annak az először 1921-ben Debrecenben közreadott énekeskönyvnek az újabb kiadásait használják, amelyről Csomasz Tóth Kálmán úgy nyilatkozott, hogy „már megjelenésekor elavult volt”.¹ Ennél sokkal hiányosabb az Erdélyi Egyházkerület énekeskönyve, melynek első kiadása 1923-ban Kolozsváron látott napvilágot, s amelyet találóan „szükség-énekeskönyvnek” neveztek.² Századunk folyamán az erdélyi református híveknek hol „átmeneti” (1907), hol „ideiglenes” (1918), hol pedig „szükség-énekeskönyvvel” kellett beérniük. Az 1923-as énekeskönyv egyfelől függvénye és tükrö volt az egyházzene állapotának —egyszersmind az akkori egyházzenehez hozzáértésének és ízlésének—, másfelől a gyakorlatban visszahúzó tényezőnek bizonyulva majdnem nyolcvan esztendőn át kétségkívül egyik akadály volt a gyülekezeti éneklés egészséges fejlődésének. Hibáit már régen felismerték és bírálták. Kísérleteztek új énekeskönyv összeállításával is, ám eredménytelenül.

Az egyházi énekek orgonakíséretétől részint Borsay Samu, részint Veress Gábor korálkönyve,³ olykor az 1948-as magyarországi énekeskönyv számára összeállított *Református korálkönyv*⁴ szolgál. Némelyek azonban úgymond „saját készítésű”, „egyéni szerkesztett”, voltaképpen jól-rosszul rögtönzött akkordokat játszanak.

¹ Csomasz Tóth Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés*. Budapest 1950. 196.

² Lásd Szócs Sándor: „A zsoldár-kérdés”. *Református Szemle* 1957. 313.

³ Mindkettő 1929-ben Kolozsvárott jelent meg.

⁴ Budapest 1959.

A hírhedten lassú, vontatott éneklésmódot mára sok (főleg városi) gyülekezetben sikerült kiküszöbölni és élénkebb tempóra fogni. Néhol éppenséggel az ellenkező végletbe csaptak: túlbuzgó kántorok és papok méltóságteljes, fenséges hangulatú vagy gyászt kifejező énekek esetében is a kelleténél fürgébb tempót vélt erőltetnek. A zoltárok és az angolszász indulók ritmusa azonban éppolyan kiegyenlített, dallama pedig éppolyan eltorzított maradt, mint azelőtt. Egyesek, nem ismerve a szakkifejezések jelentését, „ritmusos” vagy „ritmikus” éneklést emlegetnek akkor is, amikor egyszerűen gyorsabb tempóról van szó.

Két éve zsinati határozat született az 1996-os világtalálkozóra készült *Magyar református énekeskönyv* elfogadásáról és fokozatos bevezetéséről. A Teológia és a Vallástanárképző Főiskola hallgatói ma már ennek alapján ismerkednek az egyházi zenével. A kolozsvári Misztótfalusi Kis Miklós nyomdában készülnek az énekeskönyv kisebb formátumú újabb példányai. Több gyülekezetben megkezdtek az új énekek, elsősorban az Erdélyben nem ismert zoltárok tanítását. Persze ott, ahol nincs kántor vagy kottaismerő lelkipásztor, igencsak késni fog az új énekeskönyv terjesztése.

Rövidesen megjelenik az új ágendáskönyv, s akkor bevezetik a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata elnökségétől szentesített új istentiszteleti rendtartást.

Dávid István 1996-ban napvilágot látott *Műemlék orgonák Erdélyben* című remek könyvében olyan alapos tájékozottsággal és szakértelemmel vette számba, illetve ismertette az erdélyi és a partiumi orgonákat, s ezek között természetesen a református templomokban találhatóakat, hogy itt csupán egy-két kérdés ismételt hangsúlyozásának látom értelmét. A legnagyobbbrészt a múlt században és a jelen század első két évtizedében épült orgonák többsége javításra-felújításra szorul. Az *Organa Transsylvaniae* Alapítvány, melynek létrehívásában ugyancsak Dávid Istváné a fő érdem, lehetővé tette, hogy néhány ifjú franciaországi tanulmányúton sajátítsa el az orgonaépítés, -javítás, -karbantartás mesterségét. Ezek a szükséges felszereléssel is ellátva már hazatértek, és bekapcsolódtak abba a szünet nélküli munkába, amit elődeik alig győztek végezni. Sajnos itt-ott kontárok is hozzá-hozzányúlnak a hangszerekhez. Következményei miatt azonban még nagyobb baj, hogy sok presbitérium és lelkész, pénzügyi nehézségekre hivatkozva, a régi, értékes orgonák javíttatása helyett inkább nyugat-európai egyházak adományaiként érkezett, ingyen kapható elektronikus orgonákért folyamodik az egyházi főhatósághoz. Egyre gyakoribb az olyan templom, amelyben egy használaton kívüli régi orgona és egy működőképes elektronikus orgonapótlék látható. Néhány templomban ezeken kívül harmónium is van. Az utóbbi hét-nyolc évben több mint száz kisebb-nagyobb méretű, többé-kevésbé használt, nemegyszer hibás elektronikus orgonát ajándékoztak szét. (Igaz, hogy ezeknek egy része imatermekbe és gyülekezeti házakba került.) Az újonnan épült templomokba szinte kivétel nélkül elektronikus hangszereket vittek (néha vásároltak).

Sajnálattal kell megemlítenem, hogy a református egyházközségek — lehetőségeikhez képest — elenyészően csekély mértékben vállaltak részt annak a történelmi horderejű feladatnak a teljesítésében, amit az erdélyi szászok tömeges kivándorlása folytán gazdátlanul maradt, igen sokat érő orgonák átmentése jelent.

Az elektronikus orgonák térhódításával egyidejű veszedelem a gitárdivat beáradása templomainkba. Ne áltassuk magunkat. A manapság unos-untalan hallható gitározás és az ily módon kísért énekanyag nem kései folytatása sem a Tinódi Sebestyén korabeli lantzenei hagyománynak, sem annak a dalkincsnek, amely Arany János tamburáján szólt, hanem többségében neoprotestáns felekezetek idegen eredetű zenéjéből átvett, az alacsonyrendű, könnyű, szórakoztató muzsikát képviselő, művészietlen dallamok és az együgyűségig fajsúlytalan, költőietlen szövegek egyvelege. Ráadásul a legtöbb gitáros csak a legegyszerűbb zenei ismeretek szintjén pengeti hangszerét. Mi történnék, ha ezt a zenefajtát a lutheri eszmények és a kálvini követelmények mérlegére tennők? Erre kevesen gondolnak. De az ilyen zene terjesztésére jut pénz, amint az IKE 1997-ben közreadott *Jöttünk énekelni neked* című, roppantul elegyes gyűjteménye tanúsítja.

1990 óta föllendült az egyházi énekkarok tevékenysége. Egyrészt újjáéledt néhány régi férfikórus, másrészt sok új énekkar alakult. Több mint kétszázra tehető a rendszeresen és az időszakosan működő kórusok száma. Ezeknek fele vegyeskar, fele pedig nagyjából arányos megoszlásban női, férfi, ifjúsági és gyermekkórus. Egyik-másik népes egyházközségnek két-három énekkara is van. Színvonal tekintetében nemzetközi mezőnyben is helytálló együttesektől kezdő, kis kánonokat próbálgató csoportokig igen változatos az összkép. Sok énekkar küszködik a létszámnövelés meg a kottabeszerezés gondjaival. A legnehezebb jól képzett karvezetőket találni. Vannak ugyan elsőrangú, nagy tapasztalattal rendelkező karnagyok, de olyanok is, akik kényszerűségből állnak kórus elé.

Örvendetesen javult a műsorválasztás. Itt-ott felhangzanak még a Liedertafel korából való szerzemények és a Kováts Lajos szerkesztette *Hallelujah! Evangéliumi énekek gyűjteményének* darabjai, de egyre inkább előtérbe kerülnek a klasszikus európai és a XX. századi magyar énekkari irodalom remekművei. Erőteljes ösztönző hatásuk van a több helyen és rendszeresen tartott kórustalálkozóknak, akár csak a sok kitűnő külföldi énekkar vendégszereplésének.

Az erdélyi és királyhágómelléki református egyházzene belátható jövője felé tekintve nem lehetünk nagyon derűlátóak, mert mindenképpen számot kell vetnünk azzal a ténnyel, hogy az általános oktatási rendszer — nem tulajdonítván kellő fontosságot a zenei nevelésnek — nem fog esélyt adni arra, hogy a gyülekezetek következő nemzedékei eljussanak a zenei írásbeliség műveltségi fokára. Több száz kántor iskoláztatása sem oldható meg egyik napról a másikra. De hogyan is lehet annyi fiatalgyermek egyáltalán megnyerni az egyházzene ügyének? Kénytelen vagyok egyetérteni azzal a józanul ítéelő lelkipásztorral, aki a fentebb említett felmérés során a kérdőívre adott válaszai között ezeket írta: „Jó hangú

lelkipásztorokra van szükség, mert a legtöbb gyülekezetben nincs és nem is lesz kántor. Nagyobb súlyt fektessenek a teológián az énektanításra, akkor a gyülekezeti éneklés színvonala is fog emelkedni.” Ezt még azzal lehetne kiegészíteni, hogy a zene szempontjából fontos a vallástanárok szerepe is, hiszen ők foglalkoznak a gyermekek lelki nevelésével, és a hittanórákon egyházi énekeket is tanítanak. A konfirmáció után viszont már kevesebb alkalom van énektanulásra. Kodály örökérvényű intése szerint az iskoláskorban elmulasztottakat később már nem lehet pótolni.

Édes Árpád

A felvidéki reformátusság egyházzeneje

Egyházzenei helyzetünk megértéséhez fontos, hogy egyházi és politikai helyzetünket helyére téve, tisztán lássuk. Tudniillik az az egyház, amely ma mint Szlovákiai Református Keresztyén Egyház ismert, az előző századokban nem képzett önálló területi vagy egyházszerkezeti egységet, hanem a ma is létező, anyaországi egyházkerületek és egyházmegyék szerves részeként működött. Csupán a sokat vitatott trianoni döntés után állt elő az a helyzet, hogy mint önállóságra kényszerült egyháztestnek kellett önmagát megfogalmaznia. Mint ahogy az az éneklésben is megmutatkozott, az anyaországhoz kötődő „idegszálakat és vérkeringést” nem lehetett felszámolni. Immár több mint 80 éves önálló léte élniakarását megmutatta, de liturgiája és éneklése is híven igazolja anyaországi kötődését (lásd az egyházunkban egyedül elfogadott és használt Ravasz-féle liturgiát).

Önálló létünk során egyetlen önálló szerkesztésű énekeskönyvünk volt. Kiadását az 1923-as Törvényhozó Zsinat határozta el, megbízva egyúttal Pálóczi-Czinke István püspököt a könyv szerkesztésével. 1925-ben látott napvilágot ez az énekeskönyv. Háromszáz énekéből 64 zsoltár, 223 dicséret és 13 ún. hozsánnaének. Önállósága mellett is egyértelmű a rokonsága —mind tartalmában, mind szellemében— a Fejes István-féle próbaénekeskönyvvel és a századelő énekeskönyv-reformájával. (Lásd Csomasz Tóth Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés*. 197.) Gyülekezeteinkben ez az énekeskönyv volt használatban mindaddig, míg 1952-ben fel nem váltotta a ma is használt ó-új énekeskönyv. Érdekessége, hogy míg Magyarországon 1948-ban csupán mint próbaénekeskönyv jelent meg, addig nálunk az 1951. december 5-i zsinat elfogadta használatra, és 1952-ben mint hivatalos énekeskönyv meg is jelent. A valósághoz az is hozzátartozik, hogy helyenként még évekig vele párhuzamosan használták a régít.